

3. Колпаков В.К. Адміністративне право України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 1999 - 736 с.
4. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 49
5. Про Концепцію з організації охорони праці в аграрному секторі економіки в нових умовах господарювання: Наказ Міністерства аграрної політики України від 15.09.2000 № 182 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/spart39/inx39788.htm>
6. Аграрне право України: підручник / В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк [та ін.]; за заг. ред. В. М. Єрмоленка. - К.: Юрінком Інтер, 2010. - 608 с.
7. Раянов Ф.М. На страже труда: О развитии права работников сельского хозяйства на охрану труда. - Уфа: Башк. кн. изд-во, 1980. - 144 с.

УДК 349.2

Чернота С. В.,
голова Ясинуватського
міськрайонного суду Донецької області

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВА НА ПРАЦЮ ЖІНОК В УКРАЇНІ

У статті з'ясовано зміст поняття «право на працю», досліджено особливості права на працю жінок в історичному аспекті та визначено перспективи розвитку сучасного законодавства щодо праці жінок із урахуванням досвіду минулого.

Ключові слова: право на працю, трудові права жінок, гендерна рівність, рівність трудових прав, гарантії трудових прав жінок.

В статье установлено содержание понятия «право на труд», исследованы особенности права на труд женщин в историческом аспекте и определены перспективы развития современного законодательства о труде женщин с учетом опыта прошлого.

Ключевые слова: право на труд, трудовые права женщин, гендерное равенство, равенство трудовых прав, гарантии трудовых прав женщин.

The article revealed the concept of "right to work", the features of the right to work of women in historical perspective and prospects of modern legislation of the employment of women, taking into account past experience.

Keywords: right to work, labor, women's rights, gender equality, equality of labor rights and guarantees of labor rights of women.

Актуальність проблематики. Відповідно до Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Кожна людина народжується вільною та рівною незалежно від статі. Проте протягом всього періоду існування людства даний принцип ніколи повністю не дотримувався стосовно жінок. Не дивлячись на емансипацію, статева дискримінація існує і досі у латентному вигляді. Реалії нашого часу показують, що в Україні високий рівень безробіття, в якому найбільшу питому вагу займає безробіття жінок. Особливої гостроти дане питання набуває у зв'язку із розглядом проекту Трудового кодексу України та подальшою євроінтеграцією України.

Ступінь наукової розробки. Аналіз основних досліджень і публікацій показав, що правові проблеми праці жінок були предметом дослідження у працях М.Й. Бару, Н.Б. Болотіної, В.С. Венедіктова, В.І. Прокопенко, О.І. Процевського, В.Г. Ротань, В.М. Скобелкіна та багатьох інших науковців. Проте особливості забезпечення жінок правом на працю на різних історичних етапах розвитку суспільства є недостатньо дослідженим питанням, що обумовлює актуальність даної статті.

Метою статті є історичний аналіз особливостей права на працю жінок в процесі розвитку суспільства. Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати такі завдання: звернутись до категорійно-понятійного апарату та з'ясувати зміст поняття «право на працю», виокремити основні етапи становлення та розвитку права на працю жінок.

Виклад матеріалу. Європейська соціальна хартія проголошує, що кожен повинен мати можливість заробляти собі на життя шляхом вільного вибору професії та заняття. В. М. Андріїв зазначає, що право на працю – природне, невід'ємне право людини, в основі якого лежить необхідність підтримання життя і саморозвитку; трудові права працівників визначаються різними соціальними нормами, а тому мають як природний, так і позитивний характер [2, с. 64]. Найбільш змістовним, на наш погляд, є визначення Н.Б. Болотіної, яка зазначає, що право на працю є одним із фундаментальних прав людини, яке належить до групи соціально-економічних прав і в загальному значенні відображає потребу людей створювати та досягати джерела існування для себе й своєї родини, реалізовувати свій творчий потенціал, виражати свою індивідуальність [3, с. 31]. Право на працю є природним невід'ємним правом, соціальним за своєю суттю і суб'єктивним по можливості реалізації та досягнення мети, пов'язаної із задоволенням інтересів людини.

У сучасному світі за допомогою праці жінки отримали можливість бути рівними із чоловіками як працівники. Проте дана зміна відбувалась поступово, що простежується на різних етапах розвитку законодавства про працю, яке стосується суто жінок. Зародження трудового права відноситься

до кінця XVIII початку XIX століття, коли в Європі в тому числі в Російській імперії, з'являються перші нормативні акти, направлені на регулювання праці. Такими актами були: Закон Російської імперії 1875 року, відповідно до якого обмежувалася тривалість робочого часу ремісників. В середині і особливо наприкінці XIX століття в Росії були прийняті найважливіші акти: Закон 1845 року, в якому заборонялася нічна праця малолітніх в віці до 12 років на фабриках; закони 1882 і 1885 років про працю малолітніх і жінок на текстильних підприємствах, а також Закон 1886 року про діяльність фабричних інспекцій труда [4, с. 109].

Розвиток радянського законодавства, насамперед конституційних приписів стосовно рівності прав чоловіка й жінки, цілком відобразив ідеологію держави щодо жінок. Жінка, згідно з уявленнями радянської держави, була трудівницею і матір'ю, а тендерна роль чоловіка полягала у тому, щоб бути трудівником, працівником. Як бачимо, у цей період у радянській державі жінки не розглядались як соціально значущі працівники.

Радянське, так і українське радянське право відобразило формальне ставлення до ідеї рівності між статями. Відштовхнувши ідеологію фемінізму як непридатну для соціалізму, радянське право у той же час дивувало світ відтворенням принципів рівності, насамперед у Конституції. Однак подібні конституційні приписи мали досить формальний характер, бо правового механізму забезпечення рівних можливостей створено не було.

Принцип рівноправності жінок з чоловіками був покладений в Конституцію Української Народної Республіки 1918 року, яка так і не була втілена в життя українського народу. У ст. 11 розділу II зазначена Конституція проголошувала: «Ніякої різниці в правах і обов'язках між чоловіком і жінкою право УНР не знає» [5].

Після жовтневої революції відбулися суттєві зміни у правовому статусі жінок, коли перші декрети радянської влади (про громадянський шлюб, про розірвання шлюбу) законодавчо закріпили політику рівноправності. Основний напрямок руху до рівності чоловіків та жінок йшов через економічне визволення жінок, встановлення юридичної рівності у сімейних, трудових відносинах, створення системи пільг працюючим жінкам. Конституції 1919 та 1929 років зрівняли жінок і чоловіків у громадянських та політичних правах, але жінка, як окремий суб'єкт конституційних праводносин, у цих документах навіть не згадується. Норми щодо взаємовідносин статей також були в них відсутні.

Постановою Раднаркому «Про відпуски» жінкам надавалося право на звільнення від роботи по вагітності і пологам тривалістю 16 тижнів із виплатою допомоги в розмірі повного заробітку. Того ж року був прийнятий Декрет «Про восьмигодинний робочий день», у якому встановлювалися обмеження застосування праці жінок на понаднормових і нічних роботах. У 1922 р. був прийнятий Кодекс законів про працю, який містив систему норм,

що встановлювали особливості регулювання праці жінок. Стаття 131 КЗпП забороняла використання праці вагітних жінок на нічних та понаднормових роботах.

У 1925 р. була прийнята Постанова Наркомпраці УРСР «Про порядок звільнення від роботи самотніх жінок, що мають дітей до одного року», яка передбачала запровадження квот на звільнення жінок за скороченням штатів. Що ж стосується подальшої політики індустріалізації та колективізації, то масовий характер застосування жіночої праці, першочерговість залучення жінки до суспільного виробництва за рахунок інших можливостей її реалізації дають нам право говорити про прагматичну, утилітарну політику держави щодо жінок.

Формально на конституційному рівні жінки отримали рівні з чоловіками права та свободи у Конституції УРСР 1937 р. Стаття 121 зазначеної Конституції надала жінці рівні права з чоловіком, включаючи право на працю, вона проголошувала: «жінці в УРСР надаються рівні права з чоловіками в усіх галузях господарського, державного культурного і громадсько-політичного життя» [6]. Конституція УРСР 1937 р. юридично розвинула ідею рівноправності жінок та чоловіків. Вона, по-перше, виділила жінок як окремих суб'єктів права; по-друге, наділила їх правами в усіх сферах суспільного життя; по-третє, закріпила юридичні гарантії щодо здійснення цих прав. В подальшому Конституція УРСР 1978 року статтями 32 та 33 відобразила ідеї Конституції 1937 р. Конституція 1978 р. гарантувала рівність прав жінок і чоловіків в УРСР наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей в усіх сферах суспільного життя. Трудове законодавство Радянської України передбачало, надання жінкам, що виконують материнську функцію, додаткових пільг та переваг у трудових правовідносинах [7].

13 липня 1957 р. Рада Міністрів СРСР прийняла Постанову «Про заходи щодо заміни жіночої праці на підземних роботах та в гірничодобувній промисловості і на будівництві підземних споруд». Проте праця жінок під землею використовувалася аж до початку 1990-х рр.

Прийняття Кодексу законів про працю УРСР 1971 р., не поліпшило становища жінки. Безперервний процес залучення жінок у суспільне виробництво призвів до того, що в 1970 – 1980-х роках у суспільному виробництві республіки було зайнято 90% жінок. Це відбувалося за умов малорозвинутої соціальної сфери й низького рівня організації праці. У цей час у республіці виникає феномен «подвійного навантаження жінки» [8]. Оскільки «подвійне трудове навантаження» жінок уважалося основною причиною падіння народжуваності у 1980-х роках, то для її підвищення було вжито заходів, які мали створити умови для поєднання жінкою професійних і сімейно-побутових обов'язків. Основну увагу було приділено збільшенню матеріальної допомоги працюючій матері і наданню різноманітних пільг для

жінок у сфері зайнятості. Наслідком такої політики держави щодо жінок стало сприйняття їх як працівників «другого гатунку» з більш низькою кваліфікацією і нижчою, ніж у чоловіків, вартістю робочої сили.

Кодекс законів про працю 1971 року продовжує діяти і нині. Можна сказати, що саме із нього почався новий етап у трудовому законодавстві України. За період з 1917 до 1991 року в УРСР було прийнято багато законодавчих актів у сфері жіночої праці. Їх аналіз, з одного боку, свідчить про турботу та підтримку державою жінок, а з іншого – дає можливість простежити зміни у становищі жінки залежно від державної політики в суспільстві.

Новий етап розвитку трудового законодавства України пов'язується з формуванням системи законодавства з урахуванням всіх недоліків, властивих перехідному періоду, з акцентом на демократизації всіх сфер суспільного життя. Він характеризується нестабільністю законодавства про працю і необхідністю його якісного оновлення, враховуючи докорінні зміни трудових відносин, що відбуваються у сучасних умовах. Одним із головних напрямків оновлення та оптимізації трудового законодавства в сфері трудової діяльності жінок є імплементація міжнародного принципу гендерної рівності у національне законодавство, яка полягає у рівноправності жінки і чоловіка, що забезпечується: наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у цивільно-політичній і культурній діяльності, в одержанні освіти і професійної підготовки, у праці і винагороді за неї; спеціальними заходами з охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг, створенням умов, що дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпустокта інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Внаслідок європейського вектору розвитку законодавства був прийнятий фундаментальний Закон України від 8 вересня 2005р. № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», основною метою якого є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України. Державна політика з забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на: забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам з поєднанням професійних і сімейних обов'язків; підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства (ст.3) [9]. Даний нормативно-правовий акт є певною мірою початком проєвропейського напрямку розвитку трудового законодавства у сфері регулювання праці жінок і надання їм

відповідних гарантій для реалізації своїх трудових прав на рівні із чоловіками. Тому якщо його норми будуть виконуватися із урахуванням того історичного досвіду, який має Україна, рівень безробіття, особливо «жіночого», зменшиться.

Висновки. Отже, з огляду на вищезазначене, дослідивши історичні аспекти становлення та розвитку трудового законодавства в сфері регулювання праці жінок, можемо зробити наступні висновки: 1) становлення жінки як суб'єкта трудових прав це тривалий процес. Так званім, початком існування трудового права можна вважати період XVII-XIX ст. У нормативно-правових актах (які були розглянуті вище) цього періоду жінку ще не було виокремлено як суб'єкта трудових відносин, проте саме із тих документів почалося особливе регулювання окремих категорій працівників; 2) жінкам надали рівних прав із чоловіками у 1918 році. Тоді був проголошений найголовніший та найактуальніший принцип сьогодення – рівноправність статей. Проте це було тільки формально. Фактично жінці так і відводилася роль матері та берегині вогнища; 3) у період колективізації (20-50-ті роки XX ст.), з огляду на недостатність робочої сили роботодавці були змушені звернутися до жінок як працівниць. Також враховувалось і виконання жінкою материнської функції. Були прийняті норми, що забороняли працю жінок з урахуванням їх фізіологічного стану та виконання вищезазначеної функції. Із однієї сторони держава ніби піклувалася про жінок, а з іншої використовувала їх «на повну». Це продовжувалося до того часу, поки така політика не відобразилася на зниженні рівня народжуваності. Тільки після цього жінок знову почали розглядати як особливого суб'єкта трудових правовідносин. 4) у 70-90-ті роки XX ст. було розширено права та гарантії жінок, що було втілено у Кодексі законів про працю 1971 року; 5) у 90-ті роки XX ст. – XXI ст. розвитку трудового законодавства був визначений новий вектор дії щодо забезпечення гендерної рівності жінок із чоловіками у сфері праці, який полягав у наданні жінкам більших гарантій реалізації трудових прав, з урахуванням виконання ними материнської функції та фізіологічними особливостями.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141
2. Андрійів В. М. Трудові права людини у системі природного та позитивного права / В. М. Андрійів // Право України. – 2007. - № 6. – С. 61-65.
3. Болотіна Н.Б. Трудове право України: [підручник] / Н.Б. Болотіна. – 2-ге вид., стер. – К.: Вікар, 2004. – 725 с.
4. Соболев С. А. Трудовое право России и социальное развитие / С. А. Соболев // Государство и право. – 1997. - № 4. - С. 109-112.

5. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29.04.1918 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>
6. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки від 30.01.1937 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/001_001
7. Конституция (Основной Закон) Украинской Советской Социалистической республики от 11.06.1937 // Известия Советов народных депутатов СССР. – 1985. - № 11. – С. 97-145.
8. Про затвердження Кодексу законів про працю Української РСР: Закон Української РСР від 10.12.1971 N 322-VIII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=322%E0-08>
9. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV // Відомості Верховної Ради України, 2005, N 52, ст.561